

پژوهشی در سنجش عوامل تاثیر گذار بر دیدگاه استفاده کنندگان از فضاهای فراغتی در شهر تهران

محمد رضا پورمحمدی، استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
زهرا سبحانی، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران*

چکیده

دیدگاه‌های استفاده کنندگان درباره فضای فراغتی، در زمره مهم ترین معیارهای نیاز سنجی و مکان یابی این فضاها است. برنامه‌ریزی برای این نیاز شهروندان در شهر تهران تنها با بررسی امکانات و محدودیت‌ها میسر نیست و نظر شهروندان - که برنامه‌ریزی برای آنها صورت می‌گیرد - نقشی اساسی در آن ایفا می‌کند. شرایط متفاوت مردم و گروه‌های اجتماعی ساکن در شهر خواسته‌های متفاوتی را به وجود می‌آورد که باید در هر برنامه‌ریزی مد نظر قرار گیرد. شناخت دیدگاه‌ها، ویژگی‌ها و نیازهای شهروندان می‌تواند در برنامه‌ریزی فضاهای فراغتی و تفریحی به برنامه‌ریزان شهری کمک کند. به نظر می‌رسد در برنامه‌ریزی برای ایجاد فضای گذران اوقات فراغت در شهر تهران، به عوامل مؤثر بر دیدگاه‌ها و نگرش‌های شهروندان در این باره توجه نمی‌شود. این عدم توجه را می‌توان بعد پنهان و یا حلقه مفقوده برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای فضای فراغتی نامید که یا کاملاً به فراموشی سپرده می‌شود و یا به شکلی صوری به آن پرداخته می‌شود. در مقاله پیوست، دیدگاه‌های گروهی از شهروندان تهرانی درباره نوع، توزیع، تنوع، نحوه دسترسی و مشکلات استفاده از فضای فراغتی در مناطق نمونه شهر ارزیابی شده است. شایان ذکر است که الگوها و مدل‌های پیچیده فراوانی برای ارزیابی دیدگاه‌های شهروندان وجود دارد که پرداختن به آنها هدف این پژوهش نبوده است. مدل ورودی این بررسی مدل رابرتز است. با استفاده از این مدل، در این ارزیابی تاثیر سن، تحصیلات، جنس، میانگین اوقات فراغت و کیفیت خدمات ارائه شده در فضاهای فراغتی در میزان نیاز به این فضاها سنجیده و تلاش شده است نقش «تمایل شهروندان به برقراری ارتباطات اجتماعی» از طریق حضور در این فضاها را در «میزان نیاز به این فضاها» ارزیابی نماید. در پایان نیز مدل جدیدی بر اساس یافته‌های پژوهش ارائه شده است. پژوهش از نوع پیمایشی است که در سه منطقه شهر تهران انجام شده و در آن از روش‌ها و پارامترهای متداول ریاضی استفاده برای سنجش عوامل تاثیر گذار بر دیدگاه‌های شهروندان در باره فضاهای فراغتی استفاده شده است. همچنین، از پرسشنامه به عنوان ابزار جمع آوری دیدگاه‌های شهروندان بهره گرفته شده است. نتایج و یافته‌های این پژوهش حکایت از آن دارد که فضاهای فراغتی مناطق نمونه در سطح نسبتاً قابل قبولی قرار ندارند و شهروندان تهرانی، صرف نظر از پایگاه اقتصادی و اجتماعی، برای بهره برداری از امکانات موجود فراغتی شهر با مشکلاتی (از قبیل دشواری دسترسی، گرانی و ...) مواجه هستند. بر این اساس، به نظر می‌رسد مسئولان شهری باید برای ارتقا، توزیع مناسب و ایجاد فضاهای جدید اقدامات مؤثری را در برنامه کار خود قرار دهند.

واژه‌های کلیدی: فراغت، فضای فراغتی، دسترسی، توزیع

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

فضای گذران اوقات فراغت، یکی از مهم‌ترین حوزه‌های عملکردی در شهر است. این عملکرد در برگرفته مجموعه فعالیت‌هایی است که شخص به میل خود برای استراحت، تفریح، گسترش اطلاعات و آموزش شخصی یا مشارکت آزادانه در زمان فراغت از تعهدات شخصی، خانوادگی و اجتماعی انجام می‌دهد. این فضاها ابزاری هستند که در کسب تعادل روحی شهروندان بسیار مهم هستند. در نتیجه، کارآمدی و بازدهی روحی شهروندان ارتباط مستقیمی با میزان کارآمدی مجموعه عملکردی این فضا دارد. عواملی که بر کارآمدی و مطلوبیت این فضاها تاثیر می‌گذارند، مکان، دسترسی و شعاع عملکردی مناسب است. اما عملکرد بهینه این فضاها تنها محدود به این عوامل نیست و عوامل تبعی دیگری نیز بر آن اثر می‌گذارد. یکی از مهم‌ترین این عوامل - که رویکرد اصلی این پژوهش است - دیدگاه‌های مردم (شهروندان) است. شهروندان مخاطبان اصلی فضاهای فراغتی هستند. در ایجاد این فضاها، اگر همه عوامل اصلی و ضوابط به نحو مطلوبی فراهم باشد، اما به دیدگاه‌های شهروندان توجه نشود و با آن به مسامحه برخورد شود، نمی‌توان انتظار داشت فضاها کارآمدی مطلوب خود را داشته باشند. به همین دلیل، انطباق الگوها و طرح‌های ارایه شده فضاهای فراغتی با دیدگاه‌های شهروندان، عامل مهمی در کارآمدی و مطلوبیت فضاهای فراغتی است. روش‌های علمی،

رایج و شناخته شده مانند تعیین سرانه‌های خدماتی و اختصاص زمین بر اساس سرانه‌ها در سطوح کمی می‌توانند در تامین فضاهای فراغت شهری نقش مؤثری داشته باشند. با وجود این، روش کارآمد برای ایجاد و یا بهینه سازی این فضاها مدل سازی بر اساس دیدگاه‌ها و نیازهای شهروندان است. بررسی دیدگاه‌های شهروندان می‌تواند راهنمای نظری مطالعات مربوط به فضای فراغتی و نقطه آغازی در تدارک فضاهای فراغتی با توجه به دیدگاه‌های آنان باشد (Churchill, 1992:55). با در نظر گرفتن این مهم و با فرض عدم توجه به نگرش‌ها و دیدگاه‌های شهروندان در برنامه‌ریزی برای ایجاد فضای فراغتی، هدف مقاله حاضر، سنجش برخی از عواملی است که بر رویکردها و نگرش‌های شهروندان تاثیر می‌گذارند.

۱-۲- اهمیت و ضرورت

در طول چند دهه اخیر، با تغییر بنیادهای شهرنشینی و دگرگونی در مفاهیم کار، سکونت و فراغت، فضاهای فراغتی به یکی از ضرورت‌های حیاتی جوامع بشری و یکی از مشغله‌های مهم برنامه‌ریزان و مدیران بدل شده است؛ به گونه‌ای که در ضوابط منطقه بندی جدید، ایجاد فضاهای فراغتی به عنوان یکی از کاربری‌های اصلی شهری پذیرفته شده است. توسعه و ایجاد فضاهای فراغتی - علاوه بر تامین رفاه و آسایش بیشتر شهروندان، نقش مؤثری در حفاظت محیط و توسعه پایدار از طریق سلسله مراتب طرح‌های مختلف و در نظر گرفتن نیازها و امکانات واقعی و مشارکت نیروهای مؤثر در تحقق آن

نیازمند انجام پژوهش‌های بسیاری برای پاسخگویی به این نیاز بوده است. حجم قابل توجه پژوهش‌ها و کنفرانس‌های برگزار شده در این موضوع در گوشه و کنار جهان اهمیت این موضوع را برای متولیان مدیریت شهری در جهان نشان می‌دهد. در ایران نیز پس از خاتمه جنگ هشت ساله، به دلیل رشد سریع و جوانی فزاینده جمعیت ایران، مسئولان کشور و موسسات علمی و پژوهشی، توجه ویژه‌ای را به فراهم کردن امکانات فراغتی و تفریحی برای مردم کشور مبذول داشته‌اند. رشد پژوهش‌ها و حجم تحقیقات انجام شده در این رابطه نشانه‌ای از اهمیت روزافزون این موضوع و تلاش برای ارایه راه حلی مبتنی بر روش‌های علمی برای این معضل است. از میان پژوهش‌های انجام شده در این موضوع می‌توان به طرح پژوهشی ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۱) اشاره کرد که در آن «رفتارهای فرهنگی ایرانیان»، «تقاضا» و «تسهیلات فرهنگی» از مفاهیم مولفه‌های اصلی هستند. گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی (۱۳۸۱) در مرکز آمار ایران نیز طرحی جامع با هدف به دست آوردن اطلاعات آماری درباره شیوه‌های گذران اوقات فراغت، شناخت نوع و مدت زمان فعالیت‌های انجام شده توسط آنها را به انجام رسانده است. از سال ۱۳۷۶ به بعد نیز پژوهش‌های متعددی در سازمان ملی جوانان به انجام رسیده بیشتر معطوف به غنی سازی اوقات فراغت جوانان است. باید خاطر نشان ساخت که اوقات فراغت و فضاهای مربوط به آن، نحوه توزیع و ایجاد فضاها در همه این پژوهش‌ها و در رویکردهای

ایفا می‌نماید. این فرآیند مستلزم رعایت جامع‌نگری، انعطاف پذیری و به کار گرفتن شاخص‌های کمی و کیفی در پیش بینی اراضی مورد نیاز و نحوه توزیع و ترکیب آنها میان کاربری‌های مختلف است.

۱-۳-اهداف

این مقاله به بررسی برخی از دیدگاه‌های شهروندان درباره قضا‌های فراغتی محل سکونتشان می‌پردازد. بدیهی است به دلیل تنوع و گستردگی فاکتورهای مؤثر بر دیدگاه‌های شهروندان باید بررسی و پژوهش‌های میدانی گسترده‌ای در این باره صورت گیرد تا امکان انجام مداخلات فراگیر برای بهبود این فضاها امکان پذیر شود. این پژوهش بر آن است تا به بررسی برخی عوامل اثرگذار بر دیدگاه‌های شهروندان بپردازد و اولویت‌هایی را برای افزایش رضایت مندی شهروندان از این فضاها پیشنهاد کند.

۱-۴-پیشینه پژوهش

نیاز به فضای فراغتی در شهرها حاصل اصلاحات اجتماعی، خواست عمومی و جنبش اتوپیایی بود که در الگوهای اولیه شهرها (نظیر باغ شهرهاروارد، شهر صنعتی گارنیه یا دهکده آفتابی اشتاین) مطرح شد. (Barnett, 1986). با وجود این، مفهوم فضای فراغتی در شهرها به طور اساسی در اوایل قرن بیستم تغییر یافت. تغییر در اعتقادات، فلسفه، اهداف و عوامل تشکیل دهنده مفهوم فراغت، در ایجاد این دگرگونی مؤثر بوده اند. تحولات دهه هفتاد میلادی و تغییرات ناگهانی در شیوه زندگی افراد، ساختار جامعه و نگرش دولت‌ها به این موضوع

۱-۵-۱- محدودسازی قلمرو پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش را دو گروه مجزا تشکیل می‌دهند: مناطق شهری و افراد. در نتیجه، نمونه‌گیری^۱ در دو مرحله انجام شد. مبنای انتخاب مناطق نمونه از میان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران، جدول شاخص‌های ترکیبی اجتماعی - اقتصادی مندرج در طرح مطالعات پایه (فرداست) بازنگری مطالعات جمعیت طرح مجموعه شهری تهران است (جدول شماره ۲) (طرح جامع و تفصیلی تهران، ۱۳۸۳). انتخاب مناطق نمونه به منظور اجرای پژوهش با در نظر گرفتن مجموع رده‌بندی‌های پیش‌گفته، به ویژه رده‌بندی بر اساس شاخص توسعه‌یافتگی اقتصادی و اجتماعی در سال‌های اخیر، انجام شده است. این رده‌بندی بر اساس هزینه خالص ماهانه، سرانه کاربری فرهنگی، نرخ اشتغال زنان، نرخ اشتغال جمعیت، نرخ رشد خانوارها، درصد فارغ‌التحصیلان عالی در کل جمعیت، قیمت فروش یک مترمربع مسکن، میانگین رشد قیمت فروش یک مترمربع مسکن، میانگین رشد قیمت فروش یک مترمربع زیربنای مسکونی، درصد واحدهای مسکونی دارای تلفن، درصد واحدهای مسکونی دارای گاز، خانوارهای دارای مسکن ملکی، سهم هر منطقه در تجدید بنای شهر، سرانه ناخالص زیربنای مسکونی، نسبت ساخت و سازهای با عمر کمتر از بیست سال، نسبت مسکن بادوام، تراکم خانوار در مسکن صورت گرفته است.

گونگون بررسی و ارزیابی شده است. با وجود این، رویکرد پژوهش حاضر (سنجش برخی عوامل مؤثر در دیدگاه‌های شهروندان تهرانی...) با توجه به این که در سه منطقه نمونه شهر تهران انجام شده است، نمی‌توان سابقه موردی خاصی را در انطباق کامل با آن یافت.

۱-۵-۲- روش انجام پژوهش

در طول اجرای این بررسی مشخص شد عملکردهایی در سطح شهر وجود دارد که در طبقه بندی‌های متداول کاربری‌های اراضی، در گروه‌های متفاوت قرار داده شده‌اند. در نتیجه، در نخستین مرحله از مطالعات مربوط به این پژوهش به تعاریف و گزارش‌های شرکت‌های مشاور مناطق ۲۲ گانه مراجعه، تعاریف آنها از فضاهای فراغتی بازبینی شد. در تمام گزارش‌ها فضاهای فراغتی زیرگروه خدمات شهری و در زمره کاربری‌های مرتبط با آن آورده شده است (طرح جامع و تفصیلی جدید تهران، ۱۳۸۳). با وجود آن، جداول کاربری تهیه شده توسط این شرکت‌ها از منطقه به منطقه دیگر متفاوت است. در نتیجه، برای رسیدن به جمع‌بندی کلی و ایجاد شرایط یکسان برای انجام پژوهش، کاربری‌های تکراری حذف شدند و در پایان تحلیل‌ها و ارزیابی‌ها برای بررسی نگرش شهروندان درباره پارک، سینما، تئاتر، فرهنگسرا، موزه، خانه فرهنگ و مکان ورزشی در مناطق نمونه شهر تهران انجام شد.

^۱ Sampling

جدول شماره ۱- رده بندی مناطق بیست گانه شهر تهران بر حسب

توسعه یافتگی اقتصادی و اجتماعی در سال ۷۵ تا ۸۵

مناطق ۳، ۱، ۲، ۴، ۶	رده ۱
مناطق ۱۱، ۱۲، ۵، ۱۳	رده ۲
مناطق ۱۰، ۱۴، ۷، ۸	رده ۳
مناطق ۱۵، ۲۰، ۱۸، ۹	رده ۴
مناطق ۱۶، ۱۷، ۱۹	رده ۵

مأخذ: منبع شماره ۱

وسعت و جمعیت ساکن در هر منطقه و با در نظر گرفتن روش پرسشنامه‌ای، جمع آوری اطلاعات برای سهولت کار یک ناحیه به عنوان محدوده نهایی، مطالعه و تکمیل پرسشنامه برگزیده و محاسبات مربوط به برآورد حجم نمونه و جمع آوری اطلاعات پرسشنامه‌ای با توجه به ویژگی‌های جمعیتی ناحیه منتخب انجام شد. مشخصات نواحی منتخب به شرح جدول زیر است:

با در نظر گرفتن هدف پژوهش از میان مناطق موجود در هر گروه، یک منطقه به عنوان نمونه برگزیده شد. با توجه به محدودیت‌های این پژوهش، از مجموع مناطق دسته‌بندی شده در سه رده آخر، منطقه بیست - به عنوان جنوبی‌ترین منطقه شهر تهران و نماینده سه گروه آخر - انتخاب شد. به این ترتیب، در مرحله نخست از جامعه آماری محدوده مناطق ۲۲ گانه سه منطقه به گونه‌ای هدفمند انتخاب شد. در مرحله بعدی، با توجه به

جدول شماره ۲- مشخصات نواحی منتخب

منطقه	ناحیه	جمعیت
۱	۴	۳۰۰۰۰
۱۲	۲	۲۸۳۱۷
۲۰	۷	۳۵۰۰۰

مأخذ: پایگاه اطلاعات شهرداری تهران

صحت گفتار ۰/۹۵ است. در مجموع، از میان سیصد پرسشنامه توزیع شده در نواحی منتخب مناطق نمونه، ۹۲ پرسشنامه مربوط به ناحیه منطقه یک، ۹۴ پرسشنامه مربوط به ناحیه منطقه دوازده و ۹۱ پرسشنامه مربوط به ناحیه منطقه بیست، تکمیل و جمع‌آوری شد. سپس، عامل‌های مربوطه با استفاده از نرم‌افزار Spss^۳ و روش تجزیه به مؤلفه‌های اصلی انجام شد.

۱-۵-۲- محاسبه حجم جامعه نمونه

حجم جامعه نمونه در هر سه ناحیه بر اساس فرمول کوکران^۲ و با در نظر گرفتن حداکثر خطای قابل قبول در سطح اطمینان ۹۵ درصد و احتمال خطای ۰/۰۵ محاسبه شده است. این بدان معنی است که ۹۵ درصد اطمینان وجود دارد که برآورد نمونه بیش از ۰/۰۵ نسبت جزیی جمعیت فاصله ندارد و احتمال

جدول شماره ۳- شاخص‌ها

جدول شماره سه: شاخص‌ها		
سطح سنجش	شاخص	پرسش‌های پرسشنامه
ترتیبی	توزیع فضاهای فراغتی	وجود فضای فراغتی، محل قرارگیری، تعداد و تنوع فضاها
ترتیبی	دسترسی به فضاهای فراغتی	نحوه رسیدن به فضای فراغتی، سهولت و مناسب بودن دسترسی
ترتیبی	ظرفیت فضاهای فراغتی	شلوغی و ازدحام جمعیت در فضاهای فراغتی، تناسب جمعیت با تعداد فضاهای فراغتی، تناسب وسعت فضاها با جمعیت
ترتیبی	ارتقای ارتباطات اجتماعی	حضور در فضای فراغتی برای بودن میان مردم و ارتباط با آنها، شرکت در فعالیت‌های آرایه شده در فضاهای فراغتی، استفاده از این فضاها برای ملاقات با دوستان، تلقی مثبت از حضور در این فضاها و در نظر گرفتن آن به عنوان یک فعالیت اجتماعی
فاصله‌ای	اطلاعات پایه	سن
اسمی	اطلاعات پایه	جنس، شغل
فاصله‌ای		میانگین اوقات فراغت

کمترین امتیاز اخذ شده توسط پاسخگو سه و بیشترین امتیاز اخذ شده ۱۸ است. در پایان، عدد ۱۵ را که حدفاصل سه و ۱۸ است، بر سه تقسیم شده است. پاسخگویانی که توزیع فضای فراغتی را مناسب نمی‌دانند امتیازشان بین ۳ تا ۸ است، پاسخگویانی که امتیاز آنها بین ۸ تا ۱۳ است. اظهار داشته‌اند که توزیع فضای فراغتی «تا حدی مناسب» است و افرادی که امتیاز آنها بین ۱۳ تا ۱۸ است در زمره افرادی هستند که توزیع فضای فراغتی را «مناسب» می‌دانند. هدف از این مقیاس‌سازی در پژوهش توانایی تفکیک دقیق مردم برحسب درجات پیوستار نگرش است. به همین منظور و برای سنجش نگرش ساکنان مناطق نمونه، گویه‌هایی طراحی و در پرسشنامه سنجیده شده است.

۲- چارچوب نظری

در سال ۱۹۷۴، رابرتز^۴ در مدلی که برای پیش بینی میزان نیاز به فضاهای فراغتی ارائه نمود، عوامل مؤثر بر تقاضای ایجاد فضای فراغتی را به دو دسته «عوامل مربوط به افراد» و «عوامل مربوط به تسهیلات» تقسیم

۱-۵-۳- روش ساخت مقیاس

در این پژوهش از تکنیک مقیاس‌سازی لیکرت استفاده شده است. بر اساس این تکنیک هر مقیاس دربرگیرنده پاسخ‌هایی به چند پرسش است. برای پاسخ‌های همه پاسخگویان نیز بر اساس میزان موافقت با نگرش مورد سنجش نمره‌ای در نظر گرفته شده است. سپس نمره‌های همه پرسش‌های پاسخگو جمع شده، نمره کل مجموعه پاسخ‌ها به دست می‌آید. در واقع، این نمره مقیاس نشان دهنده موضع پاسخگو در برابر مطلبی انتزاعی است که پرسش‌های پرسشنامه برای استنتاج آن در نظر گرفته شده‌اند. به منظور ساخت هر مقیاس، ابتدا برای پاسخ‌های هر گویه، امتیاز صفر تا پنج در نظر گرفته شده است. گویه‌هایی که یک شاخص را می‌سنجند، با هم ترکیب می‌شوند و حدفاصل امتیاز به دست آمده به سه قسمت مساوی تقسیم می‌شود. سپس وضعیت فراوانی و درصد آن را با توجه به امتیازات به دست آمده محاسبه می‌نماییم. برای نمونه، در این تحقیق شاخص «توزیع فضای فراغتی» از چهار گویه ساخته شده است.

⁴ Roberts

کرده است. در بخش عوامل مربوط به افراد «تعداد جمعیت ساکن در منطقه»، «میزان تحصیلات»، «توزیع سنی و جنسی جمعیت» و «میانگین ساعات فراغت» آنها مدنظر قرار گرفته است. هم چنین در بخش «عوامل مربوط به تسهیلات»، به فاکتورهایی چون «در دسترس بودن»، «کیفیت خدمات ارائه شده» و «ظرفیت فضا»، توجه شده است. (فیلد، ۱۳۷۶: ۱۵۴). در این بررسی، با الهام از مدل ارائه شده توسط رابرتز، از میان عوامل مربوط به شهروندان و افراد ساکن در منطقه «تعداد جمعیت»، «میزان تحصیلات»، «توزیع سنی و جنسی جمعیت» و میانگین ساعات فراغت آنها مدنظر قرار گرفته است. علاوه بر این، فاکتورهایی چون «دسترسی»، «کیفیت خدمات ارائه شده» و «ظرفیت فضای فراغتی موجود» نیز ارزیابی شده است. پر واضح است که میان عوامل پیش گفته، روابط متقابل قابل مشاهده‌ای وجود دارد. با وجود این، تعیین ساختار رابطه علت و معلولی در این زمینه دشوار است. علاوه بر این، بیشتر پارامترها در طول زمان ناپایدار هستند. در این پژوهش تلاش شد بر متغیرهای ساده تری تاکید شود که برای برنامه ریزان محلی، کاربردی باشد. ذکر این نکته نیز ضروری است که الگوها و مدل‌های پیچیده ریاضی فراوانی برای تخمین میزان نیاز و استفاده از فضاهای فراغتی وجود دارد که پرداختن به آنها هدف این پژوهش نبوده است. از سوی دیگر، روش واحد و یکپارچه‌ای برای سنجش نگرش‌های شهروندان در باب مسائل فراغتی وجود ندارد. این امر به دلیل پیچیدگی موضوع و

اهمیت اموری، مانند تنوع عکس العمل‌ها و نگرش‌ها در مجموعه عناصر مسأله است. همچنین می دانیم تقلیل واقعیت‌های مربوط به زندگی فراغتی افراد از شیوه زندگی به سطح پارامترهای مجرد قابل اندازه گیری امری دشوار است. در این بررسی از پرسشنامه به عنوان ابزار سنجش دیدگاه‌ها استفاده شد. گویه‌های طرح شده در پرسشنامه به صورت گزینه‌های چند جوابی، بسته و بر اساس طیف لیکرت^۵ است. علت استفاده از پرسشنامه بسته هدایت پاسخ دهنده به ارایه پاسخ‌های مرتبط و جلوگیری از انحراف پاسخگو است (حافظ نیا، ۱۳۷۹). از سوی دیگر، این امر تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها، جمع بندی و نتیجه گیری از آنها را تسهیل می‌کند. تا حد امکان سعی شده ارتباط سوال‌ها با متغیرها، دسته بندی ترکیبی شاخص‌ها و نتیجه گیری در تحقیق مشخص شود، به طوری که روشن شود از طریق کدام یک از سوال‌ها، داده‌های مورد نیاز برای شاخص‌ها به دست می‌آید. هم چنین، با توجه به پیش آزمون و انجام تحلیل عامل سعی شد سوال‌ها نامفهوم به شکل دیگری بیان شود که درک آن برای پاسخگو راحت باشد و سوال‌های نامربوط نیز حذف شد.

۳- تبیین و بررسی یافته‌های پژوهش و

نتیجه گیری

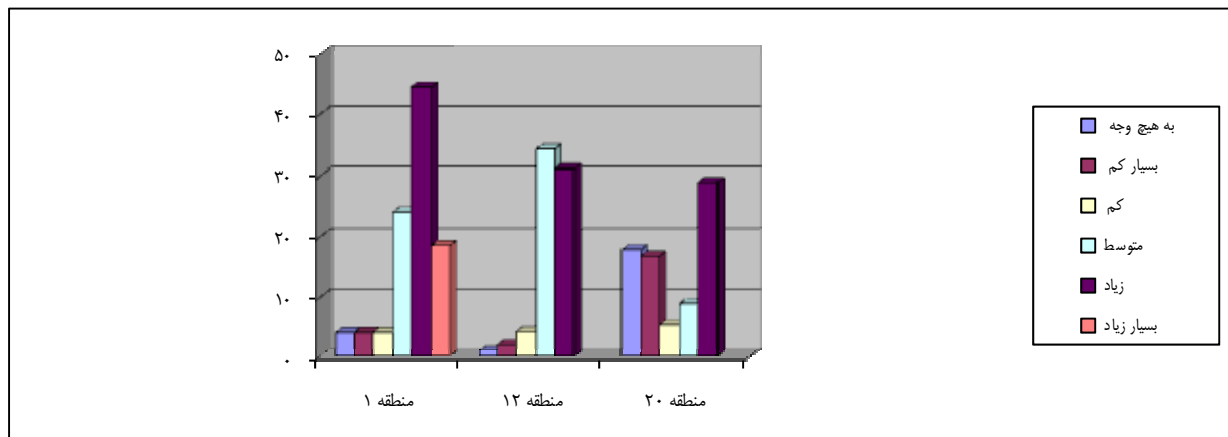
در اولین مرحله و به منظور سنجش میزان تمایل شهروندان به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل پرسش مربوطه طرح و در پرسشنامه گنجانیده شد.

در منطقه بیست، میزان تمایل خود را برای گذران فراغت خارج از منزل زیاد و ۱۸/۵ درصد در منطقه یک، ۲۶/۷ درصد در منطقه ۱۲ و ۲۲/۲ درصد در منطقه بیست این میزان را بسیار زیاد اعلام کرده‌اند (جدول شماره ۴).

بررسی میزان تمایل و علاقه به گذران اوقات فراغت در هر سه منطقه به‌طور نسبی بیانگر وجود تمایل فراوان به گذران اوقات فراغتی در خارج از منزل است. ۴۴/۶ درصد پاسخگویان در منطقه یک، ۳۱/۱ درصد پاسخگویان در منطقه دوازده و ۲۸/۹ درصد پاسخگویان

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب تمایل به گذران اوقات فراغت خارج از منزل

گویه	مناطق	به هیچ وجه	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
تا چه حد تمایل و علاقه به گذران اوقات فراغت خارج از منزل را دارید؟	منطقه ۱	۳.۴	۳.۴	۳.۴	۹.۲۳	۶.۴۴	۵.۱۸
	منطقه ۱۲	۱.۱	۲.۲	۴.۴	۴.۳۴	۱.۳۱	
	منطقه ۲۰	۸.۱۷	۷.۱۶	۶.۵	۹.۸	۹.۲۸	

شکل شماره ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب تمایل به گذران اوقات فراغت خارج از منزل

بعد از پارک بیشترین فراوانی متعلق به مکان ورزشی و سینما است و در منطقه بیست نیز فرهنگسرا و مکان ورزشی بیشترین فراوانی را بعد از پارک در اختیار دارند. فراوانی توزیع فرهنگسرا را می‌توان از نتایج رویکردهای نوین مدیریت شهری تهران در ایجاد فضای فرهنگی در سال‌های اخیر دانست. از میان مکان‌های فراغتی مورد بررسی در این پژوهش خانه فرهنگ و موزه کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در منطقه

در بخشی از پرسشنامه از شهروندان مناطق نمونه خواسته شد تا نوع نزدیکترین فضای فراغتی به محل سکونت خود را مشخص کنند. نتایج حاصل از این سنجش نشان می‌دهد که در هر سه منطقه پارک (فضای سبز) بیشترین فراوانی را در مقایسه با سایر فضاهای فراغتی در اختیار دارد. در منطقه یک، بعد از پارک فرهنگسرا بیشترین فراوانی را دارا است و مکان ورزشی و سینما در رده‌های بعدی قرار دارند. در منطقه دوازده

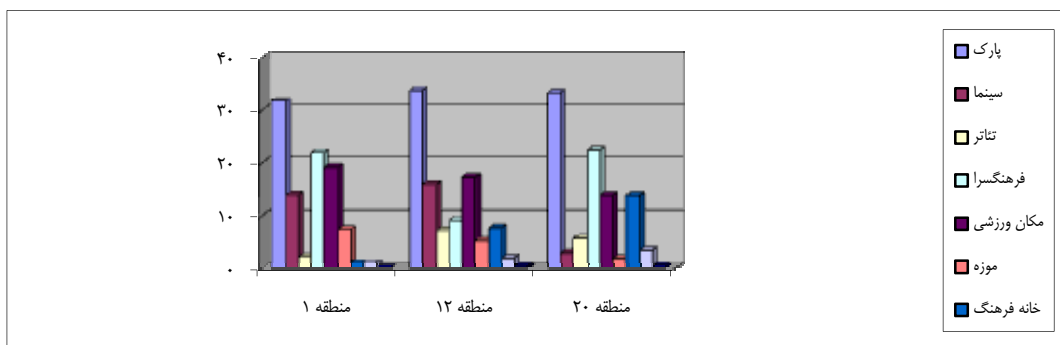

فضاهای فراغتی مطرح شده در پرسشنامه وجود ندارد (جدول شماره ۵).

یک ۱/۲۶ در صد در منطقه دوازده ۲/۲۹ در صد و در منطقه بیست نزدیک به چهار درصد از پاسخگویان اذعان داشته اند که در نزدیکی محل سکونت آنها هیچ یک از

جدول شماره ۵- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب نزدیکی محل سکونت به فضای فراغتی

اولویت	درصد معتبر		
	منطقه ۱	منطقه ۱۲	منطقه ۲۰
پارک	۳۱/۸	۳۳/۹	۳۳/۵
سینما	۱۴/۲	۱۶/۱	۳/۲۴
تئاتر	۲/۵۱	۷/۳۴	۵/۹۵
فرهنگسرا	۲۲/۲	۹/۱۷	۲۲/۷
مکان ورزشی	۱۹/۲	۱۷/۴	۱۴/۱
موزه	۷/۵۳	۵/۵	۲/۱۶
خانه فرهنگ	۱/۲۶	۷/۸	۱۴/۱
هیچ کدام	۱/۲۶	۲/۲۹	۳/۷۸
سایر	-	۰/۴۶	۰/۵۴
جمع	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰

شکل شماره ۲- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب نزدیکی محل سکونت به فضای فراغتی

گوناگون تعبیه شده در میان پاسخ‌ها، دوری راه را به عنوان اولویت اول برگزیده‌اند. این در حالی است که بیش از ۲۰ درصد پاسخگویان در این منطقه فراهم نبودن وسیله نقلیه عمومی و ۳۲/۲ درصد گرانی را به عنوان مشکلات خود در استفاده از فضای فراغتی برشمرده‌اند. شلوغی فضا نیز از جمله مشکلاتی است که ۳۷/۹ درصد پاسخگویان در منطقه یک، به عنوان مشکل عمده استفاده

در بخش دیگری از این پژوهش از شهروندان مناطق نمونه خواسته شد تا مشکلات خود را در استفاده از فضاهای فراغتی از میان گزینه‌های تعیین شده اولویت بندی نمایند. اظهار نظر ساکنان مناطق مختلف درباره مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی به نتایج و دیدگاه‌های متفاوتی به شرح زیر ختم شد: بیش از ۲۴ درصد پاسخگویان منطقه یک از میان اولویت‌های

دیدگاه ساکنان منطقه دوازده نسبت به موضوع کمبود پارکینگ، به کلی با دیدگاه ساکنان منطقه یک متفاوت است. در این منطقه تنها ۴/۳ درصد از پاسخگویان نبودن پارکینگ را مشکلی مهم در استفاده از فضاهای فراغتی برشمرده‌اند. با وجود این، بیش از ۲۰ درصد پاسخگویان فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده‌ها را مانعی مهم در بهره‌برداری از فضاهای فراغتی قلمداد کرده‌اند.

نتایج حاصله در منطقه بیست تهران نیز قابل توجه است. در این منطقه بیش از ۲۲ درصد پاسخگویان از دوری راه به عنوان عاملی در عدم بهره‌برداری از فضاهای فراغتی یاد کرده‌اند. این در حالی است که تنها ۱/۵ درصد از پاسخگویان فراهم نبودن وسایل نقلیه عمومی را در صدر مشکلات خود برای استفاده از فضاهای فراغتی قرار داده‌اند. گرانی نیز از جمله مشکلاتی است که بیش از ۲۰ درصد پاسخگویان در این منطقه به عنوان مهم‌ترین مشکل در استفاده از فضاهای فراغتی بر آن تاکید کرده‌اند. بیش از هفت درصد پاسخگویان دسترسی نامناسب را در اولویت‌بندی مشکلات خود به عنوان اولویت اول در نظر گرفته‌اند. شلوغی فضا و ظرفیت نامناسب آن، از جمله عواملی است که بیش از ۲۶ درصد پاسخگویان این منطقه اذعان داشته‌اند مانعی مهم برای استفاده از فضای فراغتی است.

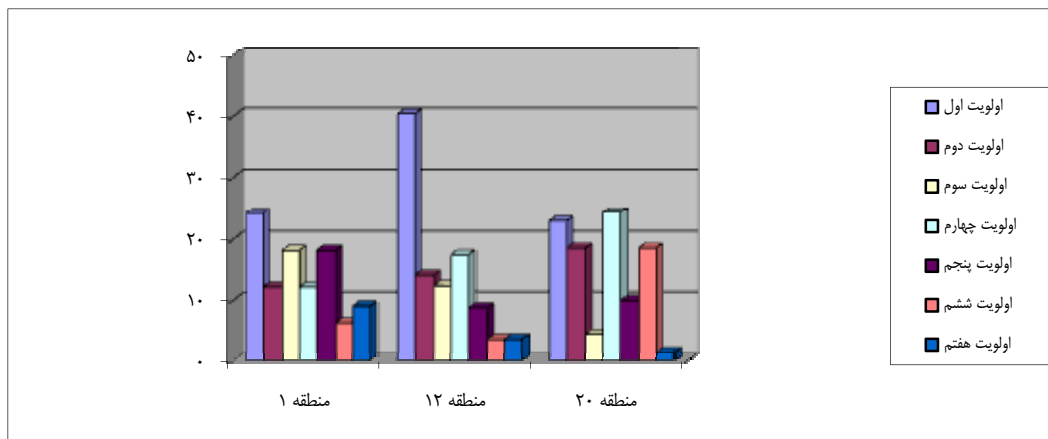
از این فضاها از آن یاد کرده‌اند. به عقیده ۲۸/۹ درصد پاسخگویان نیز فراهم نبودن پارکینگ مشکل عمده استفاده از فضاهای فراغتی است. ۲۰ درصد پاسخگویان نیز فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده‌ها را به عنوان اولویت اول در مشکلات استفاده از فضای فراغتی یاد کرده‌اند (جدول شماره ۶ تا ۱۵).

نگرش‌های ساکنان منطقه دوازده نسبت به مشکلات بهره‌برداری از فضاهای فراغتی به گونه‌ای دیگر است. در این منطقه بیش از ۴۰ درصد پاسخگویان دوری راه را به عنوان مهم‌ترین مشکل در دسترسی به فضاهای فراغتی ذکر کرده‌اند. این در حالی است که تنها ۶/۵ از پاسخگویان فراهم نبودن وسایل نقلیه عمومی را به عنوان اولویت اول در دسترسی و استفاده از فضاهای فراغتی برگزیده‌اند. ساکنان این منطقه نیز گرانی را در زمره مهم‌ترین مشکلات خود در بهره‌برداری از فضاهای فراغتی برشمرده‌اند؛ به گونه‌ای که ۳۶/۲ درصد از پاسخگویان این منطقه نیز بر گرانی به عنوان مشکلی مهم در بهره‌برداری از فضاها تاکید کرده‌اند.

دسترسی نامناسب نیز عاملی است که ۸/۹ درصد از پاسخگویان منطقه دوازده بر آن به عنوان مشکلی مهم در استفاده از فضاهای فراغتی تاکید ورزیده‌اند. شلوغی فضا نیز در زمره عواملی است که بیش از بیست درصد پاسخگویان به عنوان مانعی مهم در استفاده از فضاهای فراغتی از آن یاد کرده‌اند.

جدول شماره ۶- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دوری راه)

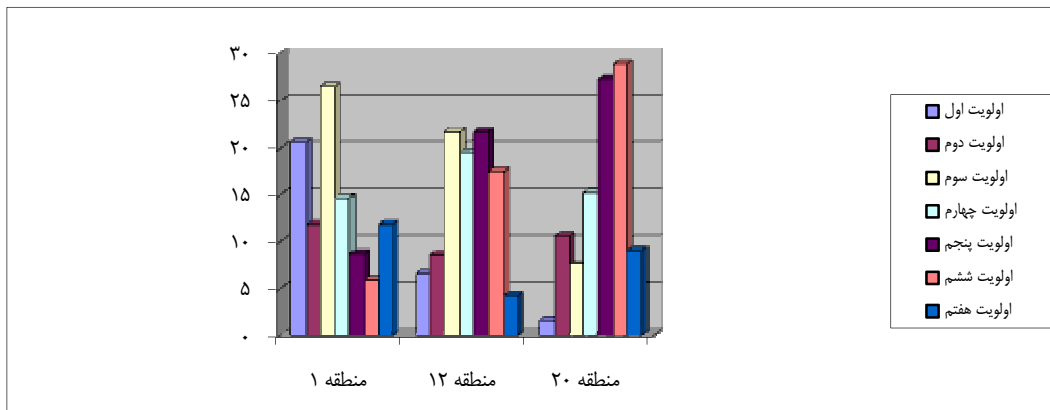
درصد معتبر			اولویت
منطقه ۲۰	منطقه ۱۲	منطقه ۱	
۹.۲۲	۴.۴۰	۲.۲۴	اولویت اول
۶.۱۸	۰.۱۴	۱.۱۲	اولویت دوم
۳.۴	۳.۱۲	۲.۱۸	اولویت سوم
۳.۲۴	۵.۱۷	۱.۱۲	اولویت چهارم
۰.۱۰	۸.۸	۲.۱۸	اولویت پنجم
۶.۱۸	۵.۳	۱.۶	اولویت ششم
۴.۱	۵.۳	۱.۹	اولویت هفتم
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	جمع

شکل شماره ۳- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دوری راه)

جدول شماره ۷- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن وسایل نقلیه عمومی)

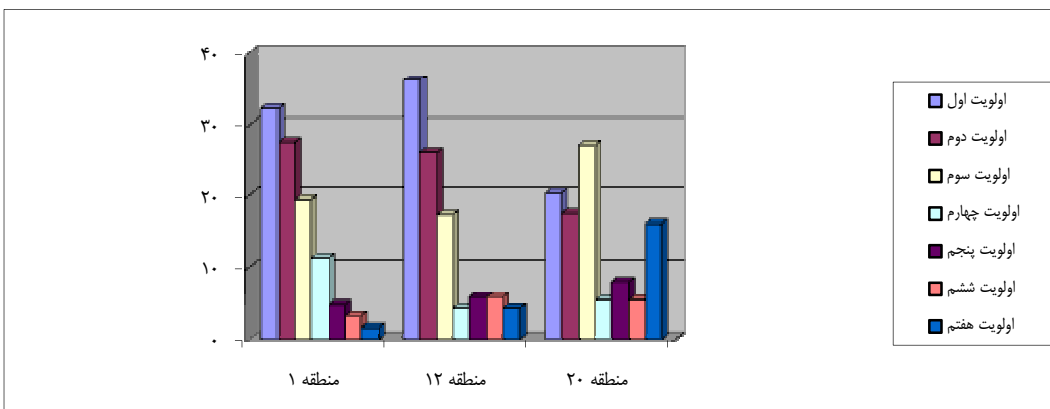
درصد معتبر			اولویت
منطقه ۲۰	منطقه ۱۲	منطقه ۱	
۵.۱	۵.۶	۶.۲۰	اولویت اول
۶.۱۰	۷.۸	۸.۱۱	اولویت دوم
۶.۷	۷.۲۱	۵.۲۶	اولویت سوم
۲.۱۵	۶.۱۹	۷.۱۴	اولویت چهارم
۳.۲۷	۷.۲۱	۸.۸	اولویت پنجم
۸.۲۸	۴.۱۷	۹.۵	اولویت ششم
۱.۹	۳.۴	۸.۱۱	اولویت هفتم
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	جمع

شکل شماره ۴- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن وسایل نقلیه عمومی)

جدول شماره ۸- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (گرانی)

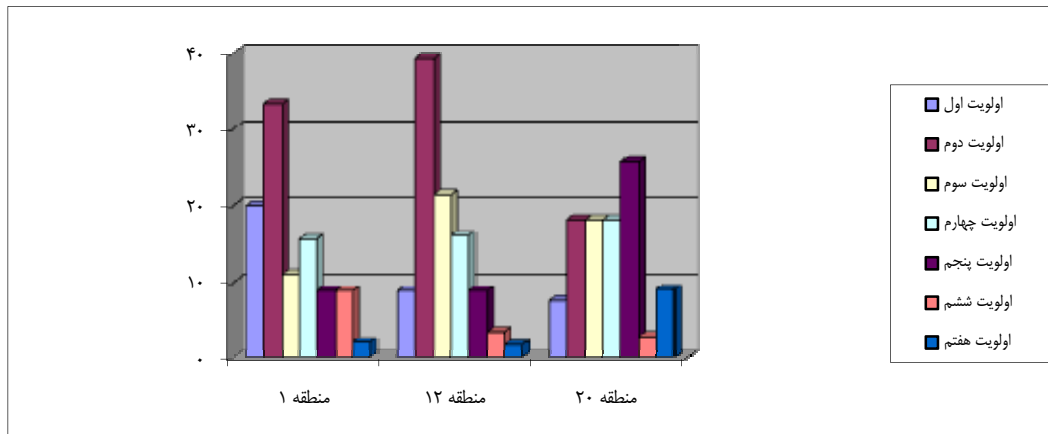
درصد معتبر			اولویت
منطقه ۲۰	منطقه ۱۲	منطقه ۱	
۳.۲۰	۲.۳۶	۳.۳۲	اولویت اول
۶.۱۷	۱.۲۶	۴.۲۷	اولویت دوم
۰.۲۷	۴.۱۷	۴.۱۹	اولویت سوم
۴.۵	۳.۴	۳.۱۱	اولویت چهارم
۱.۸	۸.۵	۸.۴	اولویت پنجم
۴.۵	۸.۵	۲.۳	اولویت ششم
۲.۱۶	۳.۴	۶.۱	اولویت هفتم
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	جمع

شکل شماره ۵- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (گرانی)

جدول شماره ۹- توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دسترسی نامناسب)

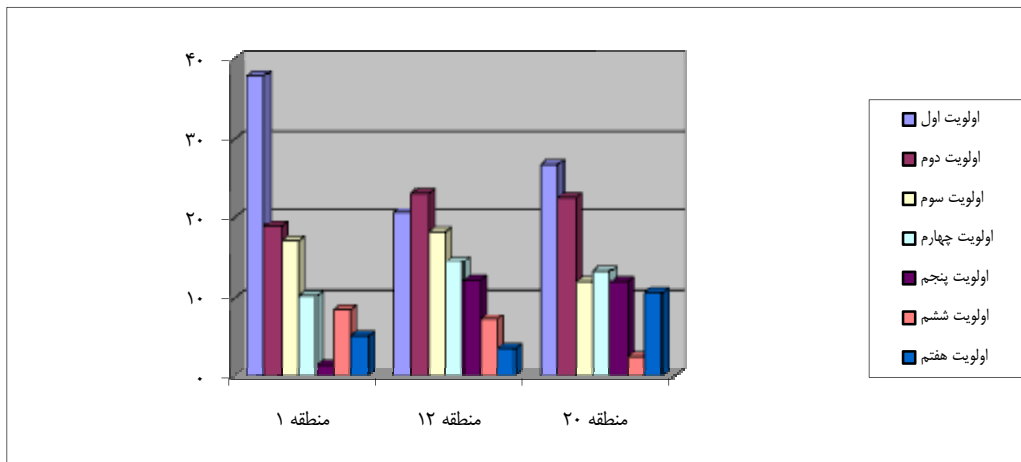
اولویت	درصد معتبر		
	منطقه ۱	منطقه ۱۲	منطقه ۲۰
اولویت اول	۰.۲۰	۹.۸	۶.۷
اولویت دوم	۳.۳۳	۳.۳۹	۲.۱۸
اولویت سوم	۱.۱۱	۴.۲۱	۲.۱۸
اولویت چهارم	۶.۱۵	۱.۱۶	۲.۱۸
اولویت پنجم	۹.۸	۹.۸	۸.۲۵
اولویت ششم	۹.۸	۶.۳	۰.۳
اولویت هفتم	۲.۲	۸.۱	۱.۹
جمع	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰

شکل شماره ۶- توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دسترسی نامناسب)

جدول شماره ۱۰- توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (شلوغی فضا)

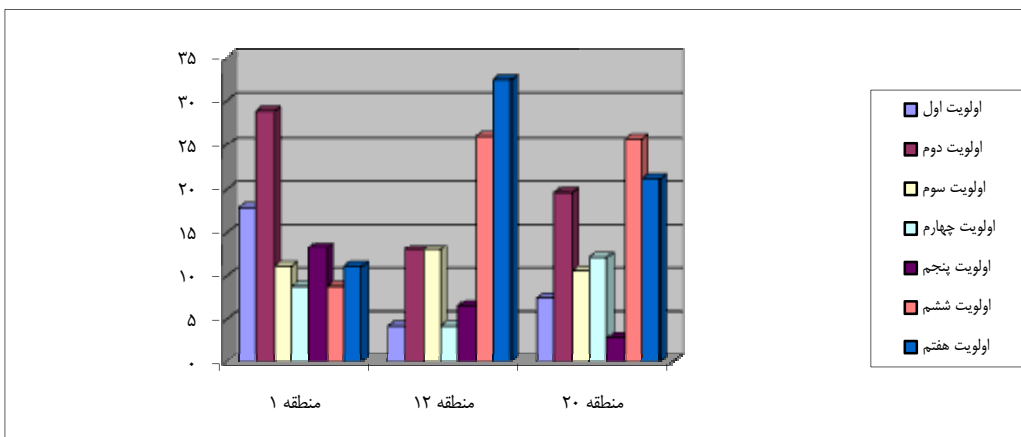
اولویت	درصد معتبر		
	منطقه ۱	منطقه ۱۲	منطقه ۲۰
اولویت اول	۹.۳۷	۷.۲۰	۷.۲۶
اولویت دوم	۰.۱۹	۲.۲۳	۷.۲۲
اولویت سوم	۲.۱۷	۳.۱۸	۰.۱۲
اولویت چهارم	۳.۱۰	۶.۱۴	۳.۱۳
اولویت پنجم	۷.۱	۲.۱۲	۰.۱۲
اولویت ششم	۶.۸	۳.۷	۷.۲
اولویت هفتم	۲.۵	۷.۳	۷.۱۰
جمع	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰

شکل شماره ۷- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (شلوغی فضا)

جدول شماره ۱۱- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (نبودن پارکینگ)

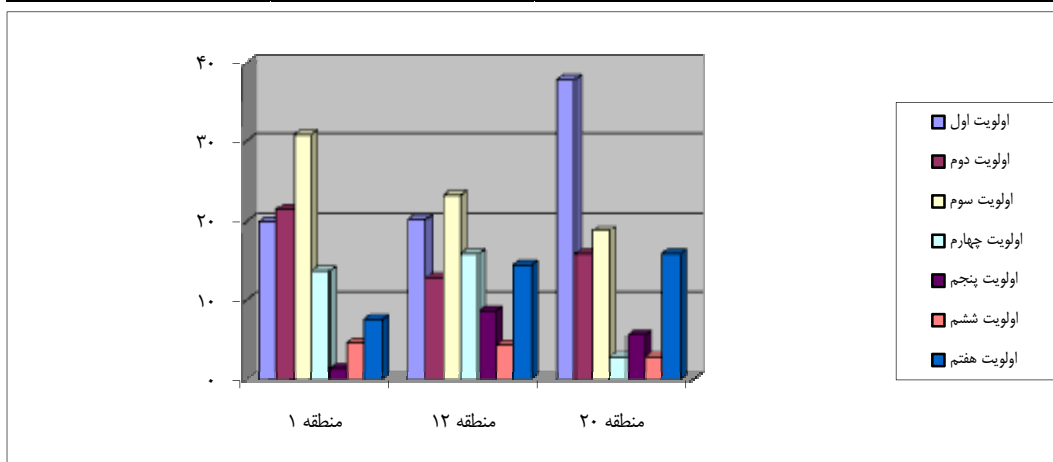
اولویت	درصد معتبر		
	منطقه ۱	منطقه ۱۲	منطقه ۲۰
اولویت اول	۸.۱۷	۳.۴	۶.۷
اولویت دوم	۹.۲۸	۰.۱۳	۷.۱۹
اولویت سوم	۱.۱۱	۰.۱۳	۶.۱۰
اولویت چهارم	۹.۸	۳.۴	۱.۱۲
اولویت پنجم	۳.۱۳	۵.۶	۰.۳
اولویت ششم	۹.۸	۱.۲۶	۸.۲۵
اولویت هفتم	۱.۱۱	۶.۳۲	۲.۲۱
جمع	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰

شکل شماره ۸- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (نبودن پارکینگ)

جدول شماره ۱۲- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده‌ها)

اولویت	درصد معتبر		
	منطقه ۱	منطقه ۱۲	منطقه ۲۰
اولویت اول	۰.۲۰	۳.۲۰	۷.۳۷
اولویت دوم	۵.۲۱	۰.۱۳	۹.۱۵
اولویت سوم	۸.۳۰	۲.۲۳	۸.۱۸
اولویت چهارم	۸.۱۳	۹.۱۵	۹.۲
اولویت پنجم	۵.۱	۷.۸	۸.۵
اولویت ششم	۶.۴	۳.۴	۹.۲
اولویت هفتم	۷.۷	۵.۱۴	۹.۱۵
جمع	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰

شکل شماره ۹- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده‌ها)

بودن و سپری کردن اوقاتی در کنار هم بیشتر از دیگر عوامل اهمیت دارد.

مسئله قابل توجه دیگر این است که به‌رغم پایگاه اقتصادی پایین‌تر، ساکنان این منطقه گرانی خدمات را عاملی مهم در عدم استفاده برنشمرده‌اند. شاید علت این امر ارایه برخی خدمات فراغتی رایگان توسط شهرداری یا پایین بودن بهای استفاده از این فضاها در مقایسه با مناطق مرکزی و شمالی شهر تهران است. آنچه از نتایج پرسشنامه‌ها برمی‌آید، این است که برای ساکنان این

نکته قابل توجه در این نظر سنجی، این است که در مناطق یک و دوازده، به‌رغم دارا بودن پایگاه اقتصادی بالاتر نسبت به منطقه بیست، ساکنان گرانی را به عنوان مهم‌ترین مشکل خود در استفاده از فضاهای فراغتی عنوان کرده‌اند؛ در حالی که در منطقه بیست، این اولویت با فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده‌هاست. از این امر می‌توان چنین نتیجه گرفت که تفریحات خانوادگی برای ساکنان مناطق جنوبی در اولویت قرار دارد. برای ساکنان این مناطق، فراهم بودن امکان با هم

در ساعات زیادی از روز، نبود پارکینگ مشکل عمده‌ای تلقی نشده است

آشتی دادن برنامه‌ریزی شهری با برنامه‌ریزی فراغت در نگاه اول دشوار به نظر می‌رسد، زیرا «فراغت» بخشی از زندگی و فعالیت انسانی است که برنامه‌ریزان شهری به آن توجه چندانی نمی‌کنند. یکی از عوامل این عدم توجه را می‌توان دشواری تعریف آن دانست، زیرا تعریف آنچه فراغت به شمار نمی‌آید، به مراتب آسان‌تر از تعریف آن است. این دشواری ناشی از ترس‌ها و نگرانی‌های موجه و منطقی است که دخالت دولت (از طریق وضع مقررات یا سرمایه‌گذاری مالی) می‌تواند موجب آن شود، زیرا فراغت اصولاً فعالیت است که ضامن آفرینش و بیان فردی و گروهی آن آزادی عمل و ابتکار است. در این پژوهش، عمدتاً تحلیل کیفی و ارزیابی نگرش شهروندان در باب توزیع فضاهای فراغتی و بررسی دیدگاه‌های آنها در باب مشکلات استفاده از فضای فراغتی موجود مد نظر قرار گرفته است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد به رغم زندگی پرمشغله شهری و باوجود انواع امکانات تفریحی و فراغتی فردی (مانند کامپیوتر، تلویزیون و ...)، کمبود امکانات فراغتی در شهر، پایین بودن کیفیت خدمات ارائه شده در فضاهای موجود فراغتی و پاسخگو نبودن این فضاها به نیازهای جوانان و خانواده‌ها، تمایل شهروندان به سپری کردن اوقات فراغت در خارج از منزل بسیار قابل توجه است (جدول شماره ۳).

منطقه، فرصت با هم بودن و سپری کردن اوقات فراغت در کنار خانواده از دیگر مسایل مهم‌تر و حیاتی‌تر است. ظرفیت نامناسب فضاها و شلوغی بیش از حد آنها نیز، از جمله عواملی است که پاسخگویان ساکن در هر سه منطقه بر اهمیت آن به عنوان مانعی در استفاده از فضاهای فراغتی بر آن تاکید کرده‌اند. از بررسی نتایج پرسشنامه‌ها چنین برمی‌آید که در منطقه یک بیش از ۳۷ درصد پاسخگویان شلوغی فضا را در میان دیگر مشکلات به عنوان اولویت اول برگزیده‌اند. این امر می‌تواند به دلیل خدمات فرامنطقه‌ای امکانات منطقه یک باشد، زیرا امکانات منطقه یک به گونه‌ای است که ساکنان دیگر مناطق را نیز برای استفاده از آن به این منطقه جذب می‌کند. علاوه بر این، در این منطقه برخی برنامه‌ها و امکانات منحصر به فرد فراغتی و تفریحی ارائه می‌شود که در نوع خود در سطح شهر و منطقه شهری تهران منحصر به فرد است و جمعیت فراوانی از دیگر مناطق برای استفاده از فضاهای این منطقه روی می‌آورند. در دیگر مناطق، این شلوغی و ازدحام را می‌توان ناشی از عدم تناسب امکانات نسبت با جمعیت دانست. در منطقه یک، به دلیل رواج استفاده از اتومبیل شخصی در سفرهای شهری، نبودن امکانات مناسب برای پارک اتومبیل در زمره مشکلات مهم در استفاده از فضاهای فراغتی قلمداد شده است، در حالی که در مناطق دوازده و بیست به دلیل وجود خطوط منظم مترو، اتوبوسرانی (در مناطق جنوبی)، اعمال محدودیت‌های ترافیکی (در مناطق مرکزی) و نبود امکان استفاده از اتومبیل شخصی

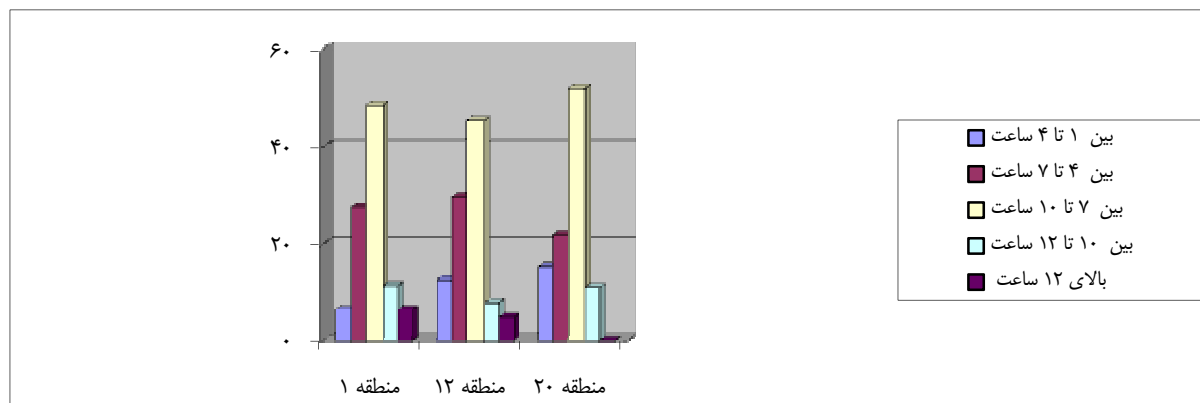

است. این امر را می توان ناشی از تجاری بودن بخش عمده کاربری منطقه دوازده دانست که به طور طبیعی مستلزم انجام کار بیشتر است (جدول شماره ۱۳، شکل شماره ۱۰).

یافته های پژوهش در باب متوسط ساعات کار روزانه در هر سه منطقه، حکایت از این دارد که میانگین ساعت کار شهروندان در مناطق یک و بیست حدود شش ساعت در روز و در منطقه دوازده حدود هشت ساعت

جدول شماره ۱۳- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات کار در روز

درصد معتبر			ساعت
منطقه ۲۰	منطقه ۱۲	منطقه ۱	
۱.۱۵	۵.۱۲	۵.۶	بین ۱ تا ۴ ساعت
۹.۲۱	۷.۲۹	۴.۲۷	بین ۴ تا ۷ ساعت
۱.۵۲	۳.۴۵	۴.۴۸	بین ۷ تا ۱۰ ساعت
۰.۱۱	۸.۷	۳.۱۱	بین ۱۰ تا ۱۲ ساعت
-	۷.۴	۵.۶	بالای ۱۲ ساعت
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۱۰۰	جمع
۵.۷ ساعت	۸ ساعت	۵.۸ ساعت	میانگین ساعت

شکل شماره ۱۰- توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات کار در روز

خور توجه و حایز اهمیت در مدیریت فضاهای فراغتی است. برای نمونه، نتایج به دست آمده حاکی از تمایلات گوناگون شهروندان مناطق نمونه در استفاده از این فضاهاست، در حالی که بیشتر ساکنان منطقه یک و دوازده مایلند صبح ها از فضاهای فراغتی محل سکونت خود استفاده کنند، در منطقه بیست بیشتر ساکنان مایلند بعد از ظهرهای آزاد خود را در فضاهای فراغتی سپری نمایند. در نتیجه، الگوی یکسانی برای مراجعه و استفاده از فضاهای فراغتی در ساعات شبانه روز وجود ندارد. با این حال، می توان گفت با توجه به آمار و نتایج به دست

در ادامه بررسی مشخص شد بیشتر شهروندان متوسط ساعات فراغت خود را در روزهای عادی حدود پنج ساعت و در روزهای تعطیل حدود هفت ساعت اعلام کرده اند. با مقایسه ساعات فراغت و کار شهروندان و هم چنین میزان نسبتا بالای ساعات فراغتی شهروندان در روزهای عادی و تعطیل می توان بیشتر به ضرورت برنامه ریزی و تامین فضاهای مورد نیاز برای اوقات فراغت پی برد.

هم چنین نتایج پرسشنامه درباره طبقه بندی شهروندان برحسب زمان استفاده از فضای فراغتی نیز نکته ای در

است. در این پژوهش و به منظور بررسی اثر این متغیر در پیش‌بینی میزان نیاز به فضای فراغتی در مناطق نمونه، گویه‌های مناسب برای سنجش نظرگاه شهروندان در پرسشنامه تعبیه شد. سپس همانند دیگر گویه‌های موجود در پرسشنامه آزمون روایی و پایایی آن به انجام رسید. نتایج به دست آمده از این سنجش در جدول شماره ۱۴ نشان داده شده است. بر اساس نتایج این جدول در منطقه یک و دوازده بیشتر پاسخگویان کیفیت خدمات فضاهای فراغتی را تاحدودی مناسب اعلام کرده‌اند. این در حالی است که به نظر ساکنان منطقه بیست کیفیت خدمات ارائه شده در این منطقه مناسب است.

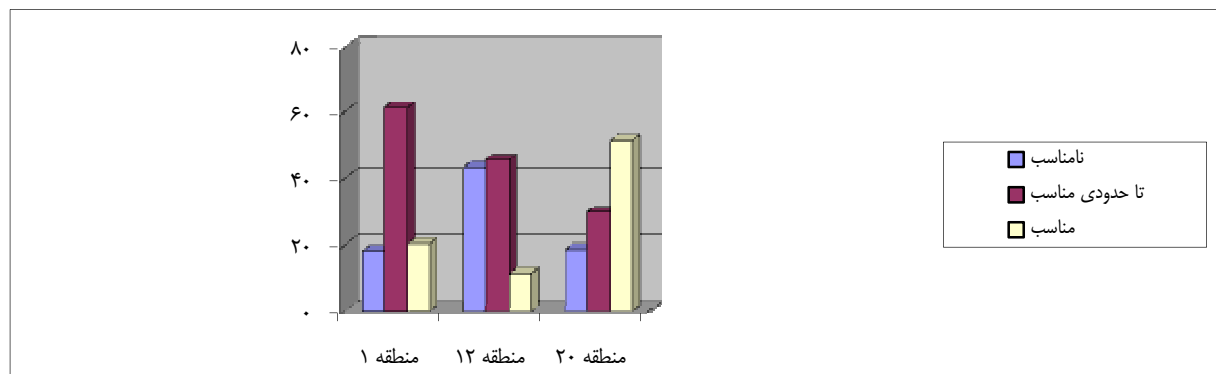
آمده بیشترین تقاضا برای استفاده و مراجعه به این فضاها ساعات بعدازظهر و ابتدای شب است.

یافته‌های پژوهش در باب میزان سواد شهروندان، نشان‌دهنده این واقعیت است که بیشتر شهروندان در هر سه منطقه - صرف نظر از مقطع و سطح تحصیلی- افراد باسواد هستند. این امر با توجه به نتایج به دست آمده درباره مدل خروجی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

کیفیت خدمات ارائه شده در فضاهای فراغتی نیز در زمره متغیرهای مربوط به تسهیلات فراغتی است که در الگوی نظری این پژوهش به عنوان مولفه‌ای مهم در پیش‌بینی میزان نیاز به فضای فراغتی مد نظر قرار گرفته

جدول شماره ۱۴- توزیع فراوانی مقیاس کیفیت خدمات فضاهای فراغتی

درصد معتبر			گزینه‌ها
منطقه ۲۰	منطقه ۱۲	منطقه ۱	
۷.۱۸	۳.۴۳	۳.۱۸	نامناسب
۷.۲۹	۶.۴۵	۳.۶۱	تاحدودی مناسب
۶.۵۱	۱.۱۱	۴.۲۰	مناسب
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	کل

شکل شماره ۱۱- توزیع فراوانی مقیاس کیفیت خدمات فضاهای فراغتی

عاملی است که تمام اقوام بشر را با یکدیگر متحد می‌کند. یکی از اهداف برنامه‌ریزی شهری نیز تضمین دسترسی به خدمات، حق برخورداری از امکانات ارتباطی و بهبود کیفیت زندگی است. این هدف از طریق تقویت مناسبات فرهنگ، علوم، ارتباطات و آموزش با

متغیر دیگری که تاثیر آن در میزان نیاز به فضای فراغتی در این پژوهش بررسی شد، میزان تمایل به برقراری و ارتقا ارتباطات اجتماعی از طریق حضور در فضاهای فراغتی است. در میان عناصر گوناگون توسعه فرهنگی، تمایل به برقراری ارتباط با دیگران، مهم‌ترین

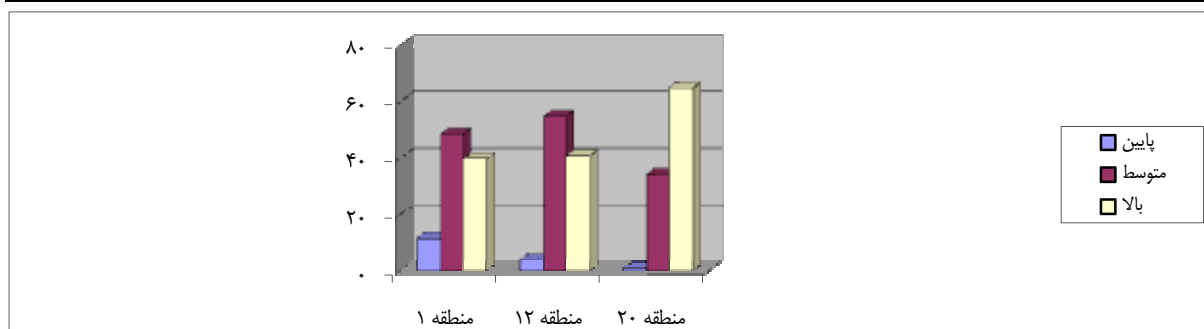
استفاده از فضای فراغتی محسوب می شود. به همین منظور، هشت گویه در پرسشنامه طراحی شد و آزمون روایی و پایایی آنها به انجام رسید. نتایج حاصل از امتیازدهی لیکرت به پاسخ‌های ساکنان سه منطقه، حکایت از این دارد که در مناطق یک و دوازده اکثر ساکنان نقش حضور در فضاهای فراغتی را در افزایش ارتباطات اجتماعی خود در حد متوسط و در منطقه دوازده ساکنان این تاثیر را در حد بالا ارزیابی کرده‌اند.

شهر و محیط زندگی تحقق پذیر است. در نتیجه، ایجاد هماهنگی بین نحوه ساخت شهر و نیازهای انسانی مستلزم اتخاذ روش‌هایی است که به فرهنگ و ذهنیت ساکنان، باورها، آداب و رسوم و محیط طبیعی هر منطقه بستگی دارد، زیرا شهرنشینی تلفیقی از تکنیکهای کاربردی و روش تحقق آنهاست.

این تحلیل برای اثبات این فرض انجام شد که نیاز به ارتقای ارتباطات اجتماعی، عاملی برای حضور و

جدول شماره ۱۵- توزیع فراوانی مقیاس ارتقای ارتباطات اجتماعی

درصد معتبر			گزینه‌ها
منطقه ۲۰	منطقه ۱۲	منطقه ۱	
۱.۱	۴.۴	۸.۱۱	پایین
۱.۳۴	۴.۵۴	۴.۴۸	متوسط
۸.۶۴	۱.۴۱	۸.۳۹	بالا
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	کل

شکل شماره ۱۲- توزیع فراوانی مقیاس ارتقاء ارتباطات اجتماعی

خدمات ارائه شده در فضای فراغتی با میزان نیاز به فضای فراغتی همبستگی معنادار دارند. بیشترین ضریب همبستگی متعلق به متغیر مستقل (تحصیلات) است و با میزان نیاز به فضای فراغتی رابطه مثبت دارد، به این معنا که هر چقدر منطقه‌ای دارای افراد تحصیلکرده بیشتری باشد، میزان نیاز منطقه به فضای فراغتی بیشتر است.

جدول شماره ۱۶ ضرایب رگرسیونی معمولی (b) و استاندارد شده (Beta) متغیرهای مستقل سن، تحصیلات،

سپس، برای پاسخ دادن به این سؤال که کدام یک از متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده برای پیش‌بینی میزان نیاز به فضای فراغتی بیشترین تاثیر را بر این تقاضا دارند، از روش رگرسیون چندمتغیره استفاده شد.

جدول شماره ۱۵ همبستگی ساده متغیرهای مستقل و میزان نیاز به فضای فراغتی برای گذران اوقات فراغت در خارج از منزل را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به دست آمده متغیرهای مستقل سن، تحصیلات و کیفیت

در فضای فراغتی به میزان ۲۳۳ /۰ کاهش در میزان تقاضا ایجاد خواهد کرد. (سن) $۰/۲۸۱ + ۲/۶۰۱ =$ تمایل به اوقات فراغت

این معادله حاکی از آن است که به فرض ثابت فرض کردن اثر بقیه متغیرها، نمره شهروندان بر روی مقیاس ۰ تا ۱۰، $۲/۶۰۱$ است، یعنی شهروندان تهرانی تمایل خوبی به گذران اوقات فراغت خارج از منزل دارند. مفهوم این امر این است که در ازای یک واحد افزایش در تحصیلات افراد، به مقدار $۰/۲۸۱$ در تمایل و نیاز به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل افزایش حاصل می‌شود.

محاسبات انجام شده به منظور یافتن رابطه معنادار میان متغیرهای مستقل و متغیر وابسته نیاز به فضای فراغتی حکایت از آن دارد که متغیرهای مستقل سن و تحصیلات بر میزان نیاز به فضای فراغتی تاثیر مستقیم دارند، به این معنا که در مناطقی که جمعیت جوان بیشتری وجود دارد، نیاز به فضای فراغتی بیشتر است. ضریب پیرسون $۰/۱۵۵ -$ حکایت از این دارد که با افزایش سن تمایل به گذران اوقات فراغت خارج از منزل کاهش می‌یابد. هم‌چنین تحصیلات مولفه مهم دیگری است که بر میزان نیاز به فضای فراغتی اثر مستقیم می‌گذارد. به بیان دیگر، هر چقدر تعداد جمعیت تحصیلکرده در یک منطقه بیشتر باشد، میزان نیاز مردم آن منطقه به فضاهای فراغتی بیشتر است. نتایج پژوهش‌ها در این بخش، حکایت از آن دارد که استفاده از فضای فراغتی، تجربه‌ای است که برای همه افراد یکسان نیست

کیفیت خدمات و توزیع مناسب مکانی را بر میزان نیاز به فضای فراغتی نشان می‌دهد. از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله، چهار متغیر سن، تحصیلات، کیفیت خدمات و توزیع مناسب مکانی در معادله باقی ماندند و متغیرهای میانگین ساعات کار و میانگین ساعات فراغت روزانه از معادله خارج شدند. به بیان دیگر، متغیرهای باقی مانده در معادله دارای قدرت پیش‌بینی میزان نیاز به فضاهای فراغتی در شهر تهران هستند. همان‌گونه که پیشتر نیز گفته شد، متغیر مستقل سن، توزیع مناسب مکانی و کیفیت خدمات با میزان نیاز به فضای فراغتی منفی است. به عبارت دیگر، با افزایش سن از میزان نیاز به فضای فراغتی کاسته می‌شود. هم‌چنین، توزیع نامناسب مکانی و کیفیت نامناسب خدمات، از عواملی هستند که موجب کاهش میزان تمایل و نیاز به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل می‌شوند. می‌توان معادله رگرسیونی زیر را برای پیش‌بینی میزان نیاز به فضای فراغتی بر روی مقیاس صفر تا ۱۰ تنظیم کرد.

میزان تمایل و نیاز به گذران اوقات فراغت خارج از منزل $= ۲/۶۰۱$ (مقدار ثابت معادله) $+ (۱۵ /۰ - سن) + (۰/۱۳۵ - کیفیت خدمات) + (توزیع مناسب مکانی ۶۱ - ۰/۰)$

این معادله حاکی از آن است که در ازای یک واحد افزایش در میزان تحصیلات افراد مقدار $۰/۲۳۱$ به میزان نیاز به فضای فراغتی افزوده می‌شود. ضرایب رگرسیونی منفی نیز حکایت از آن دارد که با واحد افزایش در سن به میزان $۱۵ /۰$ از میزان نیاز به فضای فراغتی کاسته خواهد شد. هم‌چنین یک واحد کاهش کیفیت خدمات

و متغیرهای پیش گفته (سن و تحصیلات) بر چگونگی گذران فراغت و نیاز به آن تاثیر دارد.

متغیر مستقل «کیفیت خدمات» نیز با نیاز و تمایل شهروندان به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل همبستگی معنا دارد، اما این رابطه به صورت معکوس و منفی میان این دو متغیر وجود دارد. مقدار این همبستگی $-0/233$ است و مفهوم آن، این است که با کاهش کیفیت خدمات ارایه شده در فضاهای فراغتی، از میزان تمایل شهروندان به حضور در این فضاها کاسته می شود. متغیر کیفیت خدمات در معادله باقی ماند و دارای قدرت پیش بینی میزان نیاز به فضای فراغتی است و اثر آن بر روی متغیر وابسته $0/233$ Beta است.

می توان معادله رگرسیون زیر را برای پیش بینی اثر کیفیت خدمات ارائه شده در میزان تمایل مردم به حضور در فضاهای فراغتی بر روی مقیاس صفر تا ۱۰ تنظیم کرد. $(-0/233) + (-0/135) =$ تمایل به گذران فراغت خارج از منزل

مفهوم معادله این است که در ازای کاهش و نزول کیفیت خدمات ارائه شده تمایل و نیاز به حضور در فضاهای فراغتی کاهش می یابد.

متغیر مستقل توزیع مناسب فضای شهری نیز با متغیر وابسته نیاز به گذران فراغت خارج از منزل دارای رابطه معنادار منفی است. مقدار همبستگی این متغیر با متغیر وابسته $-0/1502$ است؛ بدین معنا که با توزیع نامناسب و مشکلات دسترسی، به کاهش تمایل و نیاز به گذران فراغت در خارج از منزل منجر می شود. معادله رگرسیونی زیر نیز برای پیش بینی رابطه این دو متغیر بر روی مقیاس صفر تا ۱۰ است. $-2/601 + (-0/152) =$ تمایل و نیاز به گذران اوقات فراغت

این معادله حاکی از آن است که به فرض ثابت بودن اثر بقیه متغیرها نمره شهروندان بر روی مقیاس صفر تا ۱۰، $-0/152$ است، یعنی با توزیع نامناسب فضا از میزان نیاز و تمایل افراد به استفاده از فضاهای فراغتی کاسته می شود.

جدول شماره ۱۶- جدول همبستگی ساده متغیرهای مستقل با تمایل به گذران اوقات فراغت خارج از منزل

متغیرها	R	sig	n
سن	$-0/155$	$0/010$	۲۷۲
تحصیلات	$0/231$	$0/000$	۲۷۲
میانگین ساعت کار در هر روز	$-0/006$	$0/936$	۱۹۸
میانگین ساعت فراغت در هر روز	$0/024$	$0/711$	۲۳۹
کیفیت خدمات	$-0/233$	$0/000$	۲۷۲
ارتقا ارتباطات اجتماعی	$-0/058$	$0/337$	۲۷۲
توزیع مناسب فضایی	$-0/152$	$0/012$	۲۷۲

جدول شماره ۱۷- ضرایب رگرسیونی متغیرهای مستقل مؤثر بر تمایل به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل

متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیونی (b)	ضرایب استاندارد شده (Beta)	Se	sig
سن	-۰/۰۱۵	-۰/۱۵۵	-۰/۰۰۶	۰/۰۱۰
تحصیلات	۰/۲۸۱	۰/۲۳۱	۰/۰۷۳	۰/۰۰۰
کیفیت خدمات	-۰/۱۳۵	-۰/۲۳۳	۰/۰۳۴	۰/۰۰۰
توزیع فضای نسبی	-۰/۰۶۱	-۰/۱۵۲	۰/۰۲۴	۰/۰۱۲

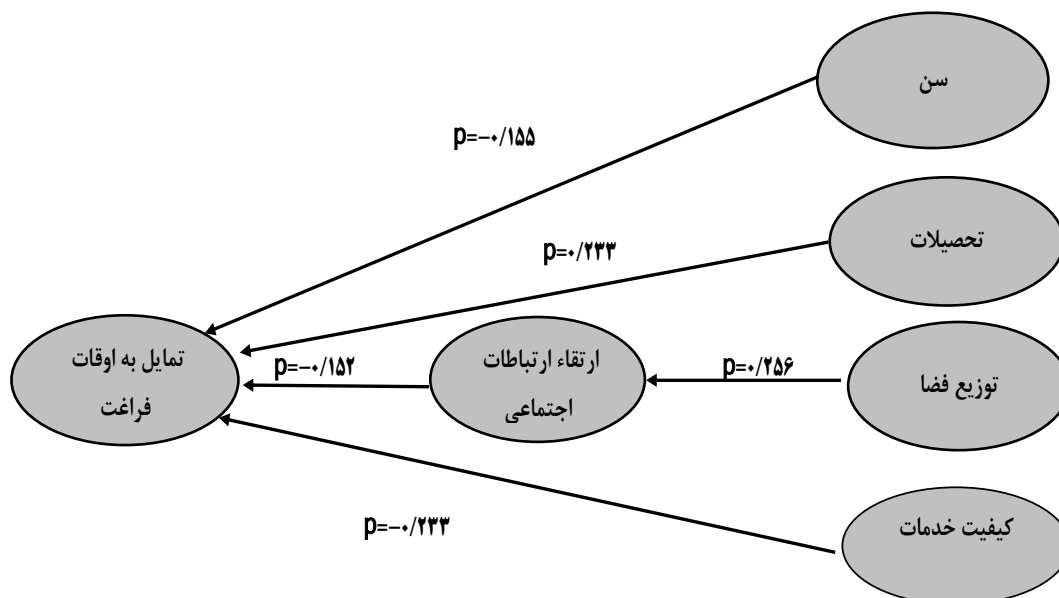
$$R=۰/۲۳۱ \quad R^2=۰/۰۵۳ \quad F=۱۴/۷۰۱ \quad sig=۰/۰۰۰$$

$$y = -۰/۰۱۵ + ۰/۲۸۱$$

در زمره فاکتورهای مهم در میزان تمایل به گذران اوقات فراغت است. به عبارت دیگر، خدمات ارائه شده در مکان‌های گذران اوقات فراغت، عامل مهمی در افزایش تمایل و نیاز به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل است.

با توجه به محاسبات انجام شده، مدل خروجی پژوهش به شکل شکل شماره (۲۴-۵) به دست آمد. بر اساس این مدل - که حاصل نهایی بررسی‌های ریاضی است - سن، تحصیلات از مولفه‌های مهم در تعیین نیاز و تقاضا برای فضاهای فراغتی به شمار می‌روند و تاثیر مستقیم بر این نیاز دارند. کیفیت خدمات ارائه شده نیز

مدل خروجی بر اساس یافته‌های پژوهش

۴- پیشنهادها

هدف برنامه‌ریزی شهری ساختن یا باز ساختن فضا با تمام پیچیدگی‌هایش است. این معنا متضمن مفاهیم فیزیکی و نسبی، تجارب فردی و جمعی است (*Planning in the Public Domain: from Knowledge to Action*, 1992, 34). پر واضح است که امکانات فراغتی شهر تهران در مقایسه با وسعت و جمعیت فزاینده آن بسیار کند رشد می‌یابد. به همین دلیل، این شهر برای تحقق نقش خود با دشواری‌های زیادی مواجه است. این شهر بیش از آن که در ارایه خدمات و ارضای نیاز ساکنان خود توانا باشد، در عملکرد منفی است. در این شهر بی نظمی، رنج و آشفتگی تحقق کارآمدی شهر و فضاهای فراغتی آن را با دشواری مواجه کرده است. از سوی دیگر، الگوهای گذران اوقات فراغت در شهر تهران از شکل سنتی آن خارج شده است و در شکل نوین خود نیز با چالش‌ها و پیچیدگی‌های اساسی مواجه است. افزایش مالکیت خودرو و پایین بودن قیمت بنزین را می‌توان در زمره برخی علل این تغییر الگو نام برد. به هر حال، شناخت این چالش‌ها و دشواری‌ها نقشی اساسی در برنامه‌ریزی و ساماندهی فضاهای فراغتی در شهر دارند، به گونه‌ای که بدون واکاوی مشکلات و لحاظ نمودن دیدگاه‌های شهروندان، نمی‌توان انتظار داشت راهبردهای مناسب در برنامه‌ریزی شهری اتخاذ شود. از سوی دیگر، گذران اوقات فراغت در خارج از منزل تابعی از امکانات محیطی و مکانی است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد به رغم زندگی پرمشغله شهری و با وجود انواع امکانات تفریحی و فراغتی فردی (مانند کامپیوتر، تلویزیون و ...)، کمبود امکانات فراغتی در شهر، پایین بودن کیفیت خدمات ارایه شده در فضاهای

موجود فراغتی و پاسخگو نبودن این فضاها به نیازهای جوانان و خانواده‌ها، تمایل شهروندان به سپری کردن اوقات فراغت در خارج از منزل بسیار قابل توجه است. به عبارت دیگر، میزان تمایل به گذران اوقات فراغت در فضاهای شهری (خارج از منزل) با افزایش درآمد، بهبود شرایط حمل و نقل، افزایش مالکیت خودرو، ارتقای سطح آموزش و تحصیلات در جامعه و افزایش اوقات فراغت پیوسته در حال رشد است و این امر نقش فرهنگی و اجتماعی مهمی در زندگی و روابط انسانی افراد ایجاد می‌کند.

شواهد امر حکایت از این دارد که رایج ترین فضای گذران اوقات فراغت در هر سه منطقه مورد مطالعه، پارک است. این امر حاصل تلاش‌های مدیران شهری در سال‌های اخیر برای افزایش سرانه فضای سبز در شهر تهران است، باوجود این، نتیجه به دست آمده بدان معنا نیست که این فضای فراغتی از توزیع مناسب و کافی در سطح شهر برخوردار است. پارک فضای عمومی و چند کاربردی است که استفاده از آن برای همه شهروندان آزاد است و محدودیت اجتماعی و اقتصادی در بهره برداری از آن برای شهروندان متصور نیست. علاوه بر این، پارک‌ها با دیگر فضاهای فرهنگی - تفریحی ارتباطی تنگاتنگ دارند، زیرا این فضاها با تسهیلاتی، مانند: کتابخانه، زمین بازی کودکان و ... تجهیز شده اند. در مورد شهر تهران اهمیت وجود و توزیع مناسب فضای سبز دو چندان می‌شود. زیرا، علاوه بر کارکرد فراغتی و زیست محیطی به عنوان منبعی برای ارتقای کیفیت زندگی، تضمین توسعه پایدار، تعدیل متابولیسم شهری و ارتقای جنبه‌های زیبایی شناختی نیز در نظر گرفته می‌شود. همچنین، نقش

این فضاها را در مقابله با آثار سوء گسترش صنعتی و کاربرد نادرست تکنولوژی نمی‌توان نادیده گرفت.

در بخش مشکلات مربوط به هزینه‌هایی که شهروندان برای بهره برداری بهینه از فضای فراغتی متحمل می‌شوند، باید اذعان داشت که علاوه بر ساختار پیچیده هزینه‌های زندگی در کلان شهرها، هرگونه تغییر در فاکتورهای مورد بررسی - اعم از فاکتورهای مربوط به افراد و فاکتورهای مربوط به تسهیلات - به تغییر و افزایش پیچیدگی این ساختار منجر می‌شود. در سال‌های اخیر بالا رفتن میزان تورم و افزایش بیکاری الگوهای زندگی، مصرف و نیازمندی را تغییر داده است. آثار این امر به خوبی از اظهار نظرهای شهروندان مشارکت کننده در این نظر سنجی مشهود است؛ به گونه‌ای که درصد قابل توجهی از پاسخگویان گرانی بهای استفاده از این فضاها را از عمده ترین مشکلات خود در بهره برداری از این فضاها ذکر کرده اند.

از شرایطی که موجب مطلوبیت فضایی در شهر می‌شود، ایجاد افزایش تمایل به جابه جایی به سوی مکان‌های تجمع شهری (از جمله مکان‌های گذران اوقات فراغت) به واسطه سهولت حرکت و دسترسی کافی و مناسب است. تحلیل پاسخ‌های مشارکت کنندگان در این بررسی در زمینه چگونگی و مشکلات دسترسی به فضاهای فراغتی تایید کننده این امر است که این شهر - به رغم تلاش‌های فراوان در توسعه راه‌ها - همچنان نیازمند تسهیلات دسترسی مطلوب به مراکز موجود فراغتی شهر است. در غیر این صورت، می‌توان اذعان داشت پایین آمدن میزان دسترسی به معنای پایین آمدن کیفیت محیط زندگی و کاهش مطلوبیت آن است. نتایج این بررسی نیز حاکی از آن است که اکثر شهروندان سهولت دسترسی به این فضاها را امری مهم در بهره

برداری از آن تلقی کرده‌اند. اما دسترسی به فضاهای موجود شهر تهران را چالشی در زندگی روزمره خود می‌دانند. به طور کلی، ویژگی فضاهای فراغتی عمومی، این است که به محض این که ایجاد شوند، می‌توانند همزمان توسط بیش از یک نفر مورد بهره برداری قرار بگیرند. در نتیجه، در برنامه‌ریزی و مکان‌یابی برای فضاهای فراغتی توجه به سهولت دسترسی بسیارحایز اهمیت است تا بدین وسیله استفاده دایمی شهروندان و ساکنان را تسهیل کند.

علاوه بر این، امکانات موجود در این فضاها باید به گونه‌ای باشد که در حد امکان به رهایی شهروندان از تنش‌های شهری و سلامت عاطفی و بهداشتی استفاده کنندگان کمک کنند و پاسخگوی نیاز تمام نیازهای اعضای جامعه، به ویژه خردسالان، معلولان، بانوان و سالمندان باشد.

رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی شهری، ایجاد فضاهای فراغتی و تامین تسهیلات تفریح، ورزش، آموزش و هنر برای عموم مردم را سرلوحه کار خود قرار داده اند و توسعه این فضاهای را از عوامل لازم در اعتلای کیفیت محیط و زندگی شهری محسوب می‌نمایند. در شرایط شهرنشینی امروز و رواج همه‌گیر رسانه‌های جمعی خانگی، مانند: تلویزیون، ویدئو، ماهواره و کامپیوتر، بخش مهمی از گذران اوقات فراغت به صورت غیرفعال و یک سویه درآمده است که با آثار زیانبار روانی و اجتماعی همراه است، به ویژه، با رواج فزاینده اینترنت، نوع جدیدی از گذران اوقات فراغت در «فضاهای مجازی» - به صورت سفر مجازی، ارتباطات مجازی، خرید و فروش مجازی، دوستی مجازی، مکاتبه و گفت و گوی مجازی و... - رو به گسترش است که شکل جدیدی در عرصه فعالیت فرهنگی و اوقات فراغت ایجاد

مقاومت کور به شیوه‌های سازنده هدایت نماید. این نوع برنامه‌ریزی در صورت موفقیت می‌تواند به خلق مفهوم همبستگی جمعی نیز کمک کند (Howe, F. 1996, 14).

خاطر نشان کردن این نکته نیز ضروری است که سرعت بخشیدن به توسعه فضاهای فراغتی ضروری است و جوامعی که در حال دگرگونی هستند، ناگزیر از انجام آنند. توسعه فضاهای فراغتی شهر برای شهروندان یک تجمل نیست که بتوانند از آن صرف نظر کنند. توسعه این فضاها با شرایط توسعه عمومی پیوند خورده است. هدف غایی آن نیز بر اساس مفاهیم فلسفی ساخته ذهن بشر تعیین نمی‌شود، بلکه نتیجه نیازهای ژرف جامعه در رویارویی با دگرگونی‌هاست. در نتیجه، حق برخورداری از فضاهای فراغتی، نه تنها به خاطر عدالت، بلکه به دلیل منطبق بودن آن با نیاز غیر قابل سرکوب نوع بشر، مانند حقوق بشر، جای خود را یافته است (Marsh, 1992, 23). فضاهای فراغتی، یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسانی را برآورده می‌کند؛ یعنی آنچه که به انسان حیثیت می‌بخشد و در نهایت به او صفت انسان بودن می‌دهد.

منابع

- ۱- بحرینی، سیدحسین، (۱۳۷۵)، تحلیل فضاهای شهری در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان و ضوابطی برای طراحی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران.
- ۲- حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۷۹)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.

کرده است. کمبود و نبود عرصه‌ها و فضاهای فراغتی و عمومی در شهرها نیز این مسأله را تشدید می‌کند. در تهران مجموعه عوامل پیش گفته همراه با رشد و گسترش بی‌رویه شهر و جمعیت آن نیز مزید بر علت است. در نتیجه، آگاهی از نیازها و دیدگاه‌های شهروندان و بررسی نگرش‌های آنان، زمینه مساعدی است که برقراری ارتباط منطقی و صحیح میان نهادهای رسمی و شهروندان را فراهم می‌آورد و عامل مهمی در رضایت شهروندان و کاهش آسیب‌ها و تنش‌های ناشی از زندگی شهری است. باید خاطر نشان کرد که نیاز و نحوه استفاده از فضای فراغتی از فردی به فرد دیگر متفاوت است و عواملی، مانند: سن، جنس، میزان ساعات فراغت و ... بر میزان نیاز و چگونگی استفاده از فضای فراغتی مؤثر است. به همین دلیل در تصمیم‌گیری درباره فضای فراغتی ادراک افراد نیز نقش مهمی دارد. زیرا داورهای شهروندان درباره کیفیت این فضاها متاثر از جنبه‌های گوناگون فرهنگی دینی محیطی و تربیتی است. بی‌توجهی به کاربری فراغتی در کلان‌شهری همانند تهران با جمعیت جوان فراوان، و توسعه بی‌رویه و بدون برنامه آن همراه با میزان مهاجرت بالا می‌تواند در آینده نزدیک به ناهنجاری‌های اجتماعی در این شهر دامن بزند. در مجموع، می‌توان با توجه به مطالب پیش گفته چنین نتیجه گرفت که در مورد شهر تهران که بی‌نظمی و آشفتگی تحقق کارآمدی شهر و فضاهای فراغتی آن را با دشواری مواجه کرده است، برنامه‌ریزی فضای فراغتی باید از نوع تعاملی و مشارکتی باشد. این نوع برنامه‌ریزی مستلزم جمع‌بندی نظرهای برنامه‌ریزان و شهروندان و تقسیم مسؤلیت‌هاست. برنامه‌ریزی تعاملی می‌تواند واکنش‌های اجتماعی را تقویت کند و آنها را به دوراز

انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، تهران.

۱۲- وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، (۱۳۸۴)، طرح جامع تهران، مبانی و روش‌های تهیه اسناد طرح راهبردی تحولات کالبدی شهر تهران، مطالعات فرادست (جمعیت). تهران. بوم‌سازگان.

۱۳- وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، نهاد مشترک مسوول تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی، (۱۳۸۵)، طرح تفصیلی منطقه ۱۲ - تهران: مهندسان مشاور باوند.

۱۴- وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، نهاد مشترک مسوول تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی، (۱۳۸۵)، طرح تفصیلی منطقه یک. - تهران: مهندسان مشاور بافت شهر.

۱۵- وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، نهاد مشترک مسوول تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی، (۱۳۸۵)، طرح تفصیلی منطقه بیست، تهران: مهندسان مشاور پیراوش.

16-Stanback,t.and Noyelle,t.(1982). Cties in Transition. Totowa, NJ;Allanheld, Osmun.

17-Howe,F(1996).The Modern Cities and its Problems. College Park, MD ; Mc Grath (original work published 1926).

18-Planning in the Public Domain : from Knowledge to Action(1992)Princeton University Press

19- Marsh.Benjamin C. (1998) City Planning in Justice to the Working population, Chicago;Chicago university press.

20- Churchill.Henry S.(1992) The City is the People. New York ; Harcourt.

21-Barnett,J. (1986). The Elusive City; Five centuries of design, ambition and miscalculation.

۳- دبیرخانه شورای عالی جوانان، (۱۳۷۶)، جوانان و تجربه زندگی در اوقات فراغت علامه طباطبایی، چاپ اول، تهران

۴- سازمان ملی جوانان، (۱۳۸۱)، نتایج پژوهش در وضعیت و نگرش و مسایل جوانان ۱۴ تا ۲۹ ساله استان تهران، دانش هوشیار، چاپ اول، تهران.

۵- فقیهی، محمدرضا، امینی، محمدحسین، رضایی، علیرضا، (۱۳۸۱)، طرح بررسی گذران وقت در ایران، مرکز آمار ایران، گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی، تهران.

۶- فیلد، برایان، مک گرگور، برایان، (۱۳۷۶)، فنون پیش‌بینی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، ترجمه فاطمه نقی‌زاده، سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول، تهران.

۷- کورتز، نورمن آر، (۱۳۷۴)، مقدمه‌ای بر آمار در علوم اجتماعی، ترجمه حبیب‌الله تیموری، نشر نی، چاپ پنجم، تهران.

۸- مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، (۱۳۸۳)، طرح جامع و تفصیلی جدید تهران، مطالعات پایه (فرادست) بازنگری مطالعات جمعیت طرح مجموعه شهری تهران.

۹- مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، نهاد مشترک مسوول تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی شهر تهران، (۱۳۸۴)، طرح جامع تهران، مبانی و روش‌های تهیه اسناد طرح راهبردی تحولات کالبدی شهر تهران، خدمات شهری - تهران: بوم‌سازگان

۱۰- واس، دی.ای.د، (۱۳۷۶)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییب - تهران: نشر نی.

۱۱- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی، (۱۳۸۱)، یافته‌های طرح پژوهشی و مصرف کالاهای فرهنگی در تهران، رفتارهای فرهنگی ایرانیان،